

Lars Lindahl

Stig Kangers teori om inflytande: en introduktion

Stig Kanger var logiker men hade också intressanta idéer inom många andra områden, bl.a. språkteori, konst- och musikteori, statsvetenskap och – inte minst – rättsteori. Ett återkommande drag i hans arbeten är att han söker visa hur man kan uppnå en förfinad teori genom att på ett kraftfullt sätt kombinera litet antal grundläggande begrepp. Kanger framkastade ibland, halvt på skämt, att han hellre ägnade sig åt ”konstruktiv” filosofi än åt ”analytisk”. Ett viktigt inslag i hans metod är konstruktionen av typologier. Antalet typer i de erhållna typologierna nedbringas till ett hanterligt antal genom introduktion av en liten mängd principer, varav några har rangen av ”logiska” principer, medan andra (”rules of feasibility”) har som funktion att eliminera orimliga eller praktiskt betydelselösa typer.

Stig Kangers mest genomarbetade teori inom samhällsvetenskapen är hans teori om enkla och atomära *rättighetstyper*. En rättighetstyp är hos Kanger en relation mellan två parter X och Y med avseende på ett sakförhållande $S(X, Y)$ som involverar de två parterna. Om X är personen Svensson och Y är regeringen, så har Svensson t.ex. den enkla rättighetstypen frihet mot regeringen med avseende på att han uttalar sin mening om regeringen. Detta innebär enligt Kanger att det inte får vara så att regeringen ser till att Svensson inte uttalar sin mening om regeringen. Förutom frihet finns det sju andra enkla rättighetstyper och genom olika kombinationer av dessa erhåller man 26 s.k. atomära rättighetstyper. Grundläggande för rättighetstypologin är idén att kombinera två operatörer: en enställig deontisk operator ”Det får vara så att” (eller ”Det skall vara så att”) och en tvåställig handlingsoperator ”Ser till att”. Det är när man kombinerar olika operatörer som ”det börjar hända något”, menade Kanger.

Stig Kangers rättighetsteori har kommit att uppmärksammas på två sätt. För det första har teorin kommit att tillämpas i samband med idén om mänskliga rättigheter, uttryckt bl.a. i FN-förklaringen av år 1948.

Statsvetare, filosofer och jurister har i Kangers rättighetsteori funnit ett medel för att förstå vad olika mänskliga rättigheter innebär, både i FN-förklaringen och i andra internationella dokument.¹ För det andra har Kangers idé att kombinera begreppen ”Får” (eller ”Skall”) och ”Ser till att” varit en viktig utgångspunkt vid konstruktionen av logiskt uppbyggda normsystem och system av normativa positioner. Forskning om detta pågår inte minst vid datavetenskapliga institutioner, framförallt i England.²

Kangers teori om *inflytande* utgör en viktig pendang till rättighetsteorin.³ Liksom rättighetstyperna är inflytandetyperna uppbyggda som relationer X versus Y med avseende på $S(X, Y)$. Inflytandetyperna gäller dimensionen faktisk förmåga, dvs. vad agenterna *kan* respektive *inte kan* göra. Det grundläggande uttrycket ” $\text{KanSt}(X, S(X, Y))$ ” skall utläsas ” X kan se till att $S(X, Y)$ ” (och motsvarande för ” $\text{KanSt}(Y, S(X, Y))$ ” i termer av ” Y kan se till... etc.”). Uttrycket ” KanSt ” betecknar en enda operator (och kan således inte uppdelas i två operatörer ” Kan ” och ” St ”). Operatören ” KanSt ” är definierad i termer av tre komponenter:

- en enställig modal operator ”Möjl”, där ”Möjl S ” utläses: ”Det är möjligt att S ”,
- en treställig handlingsoperator ” St ”, där ” $\text{St}(X, S, A)$ ” utläses: ” X ser till att S genom åtgärden A ”,
- existensoperatören $\exists$.

” KanSt ” är en tvåställig operator där ” $\text{KanSt}(X, S(X, Y))$ ” är definierat genom:

$$\text{KanSt}(X, S(X, Y)) \text{ omm } \exists A \text{ Möjl St}(X, S(X, Y), A)$$

¹ Se bl.a. Helle Kangers doktorsavhandling *Human Rights in the UN Declaration*, Uppsala 1984, och Edgar Morscher, *Stig Kangers Analyse der Menschenrechte*, Forschungsinstitut für Angewandte Ethik, Salzburg 2002, jämte där anförd litteratur.

² Se bl.a. Marek Sergot, ”A Computational Theory of Normative Positions”, *ACM Transactions on Computational Logic*, vol. 2 (4), 581–622, 2001. Ett tidigare arbete om normativa positioner, som bygger på Kangers teori, är Lars Lindahl, *Position and Change: A Study in Law and Logic*, Synthese Library 112, Dordrecht 1977.

³ Kangers uppsats om inflytande föregicks av Ingmar Pörns grundläggande arbeten (delvis inspirerade av Kangers rättighetsteori). Se Ingmar Pörns *The Logic of Power*, Oxford 1970, och *Action Theory and Social Science: Some Formal Models*, Synthese Library 120, Dordrecht 1977.

Eftersom existensoperatoren $\exists$ binder variabeln A och är placerad framför uttrycket "Möjl St ($X, S(X, Y), A$)" är "KanSt" en odelbar operator. Något negationstecken kan därför inte sättas in mellan "Kan" och "St", dvs. uttrycket "Kan icke St ($X, S(X, Y)$)" är inte välformat.

Med utgångspunkt från definitionen konstruerar Kanger fyra enkla inflytandetyper X versus Y med avseende på $S(X, Y)$. De första två typerna gäller X 's *förmåga* gentemot Y med avseende på $S(X, Y)$:

<i>Inflytandetyper</i>	<i>Definition</i>
Förmåga($X, Y, S(X, Y)$)	KanSt ($X, S(X, Y)$)
Kontra-förmåga($X, Y, S(X, Y)$)	KanSt ($X, icke S(X, Y)$)

Som inflytandetyper X versus Y räknar emellertid Kanger även två relationer som gäller X 's *säkerhet* gentemot motparten Y och som tar sikte på Y 's oförmåga:

<i>Inflytandetyper</i>	<i>Definition</i>
Säkerhet($X, Y, S(X, Y)$)	Icke KanSt ($Y, icke S(X, Y)$)
Kontra-säkerhet($X, Y, S(X, Y)$)	Icke KanSt ($Y, S(X, Y)$)

Atomära inflytandetyper konstrueras av Kanger på följande sätt (mönstret följer här konstruktionen av atomära rättighetstyper). Vi gör alla listor som kan erhållas genom att negera 0,1,2,3, eller alla fyra rader, i listan:

- Förmåga,
- Kontra-förmåga,
- Säkerhet,
- Kontra-säkerhet.

Härmed erhålls $1+4+6+4+1 = 2^4 = 16$ listor, av vilka var och en är en atomär inflytandetyper. Ett exempel är typen "Förmåga, Kontraförmåga, Icke säkerhet, Icke kontra-säkerhet".

I sista delen av uppsatsen ger Kanger riktlinjer för hur ännu mer uttrycksfulla inflytandetyper kan erhållas. Medan det tidigare endast varit fråga om inflytande över ett sakförhållande $S(X, Y)$, handlar det nu om inflytande *över inflytande* över $S(X, Y)$. Med andra ord gäller det nu inflytande av s.k. högre ordning. De nya typologier som erhålls på detta sätt blir mycket mer omfattande än de tidigare och antalet typer kan te sig svårhanterligt. Kanger introducerar emellertid vissa principer som starkt reducerar antalet typer. I denna del är framställningen mer av en skiss, som ger utrymme för fortsatta undersökningar.

Stig Kangers uppsats om inflytande har varit föga uppmärksam, delvis beroende på att den blivit tillgänglig för en internationell publik

först under de senaste åren. Den korta uppsatsen innehåller emellertid nya idéer som kan ge uppslag för vidare forskning; detta gäller både teoretisk vidareutveckling och tillämpningar. Kanger har själv pekat på ett område där teorin kan ges en fruktbar användning, nämligen läran om mänskliga rättigheter. Som Kanger framhåller i en senare uppsats kan man skilja mellan att en person *har* en mänsklig rättighet och att denna rättighet är *förverkligad* för personen ifråga.⁴ En kastlös indier har, som mänsklig rättighet, rätten att lämna sitt land. Men denna rättighet är inte förverkligad för honom om i praktiken alla vägar är stängda så att det inte finns någon åtgärd med vars hjälp det är möjligt för honom att lämna landet. Genom läran om förverkligande av rättigheter knyts rättighets- och inflytandeteorin samman till en fördjupad rättighetslära med stor potential.

⁴ Se Kangers uppsats "On Realization of Human Rights", ursprungligen publicerad 1985, omtryckt i *Collected Papers of Stig Kanger With Essays on His Life and Work* (utg. av Ghita Holmström-Hintikka m.fl.), Vol. I, Synthese Library 303, Dordrecht 2001.